

Marko Zajc

**SLOVENSKO
SLOVANSTVO V
19. STOLETJU
V KONTEKSTU
PRIMERJAV Z
BOLGARI**

**TEZE: SLOVENSKO SLOVANSTVO IN NESLOVENSKI
PANSLAVIZEM**

Slovanstvo je imelo vidno vlogo pri konstrukciji zgodnjega slovenskega nacionalizma. Zaupanje v slovansko (in jugoslovansko) zaledje je dajalo slovenskim »narodnim delavcem« prepotrebno samozavest pri izgradnji nacionalističnega zaznavanja družbenih razmerij. Uspehi Čehov so bili na primer splošnoslovanski uspehi, torej – tudi slovenski. Če gledamo na slovensko ideologijo kot na ideologijo nastajajočega meščanstva s slovenskim predznakom,

potem lahko hitro opazimo pomen jugoslovanskega pojma in ideje za konstituiranje slovenske meščanske kulture, ki se je vzpostavljala kot nasprotje nemški in italijanski. Demonstrativno petje oziroma recitiranje slovanskih pesmi na prireditvah, objavljanje južnoslovanskih avtorjev v revijah in časopisih, učenje ruskega jezika itd., vse to je delalo slovensko meščanstvo »drugačno« od nemškega/italijanskega v istem mestu. Strategija »svoji k svojim«, ki je značilna za nacionalne spore v večnacionalnih okoljih Habsburške monarhije v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju, je lahko uspela šele takrat, ko se je uveljavila zavest o bistveni »kulturni« drugačnosti. V zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno je bil pojem slovanstva močno prisoten v slovenski kulturi (ki je bila tudi politična) in politiki (ki je bila tudi kulturna).

Pa vendar je vloga slovanstva v slovenstvu zelo težko ulovljiva. Pomeni pojmov so odvisni od mnogih dejavnikov, zato je potrebno, če se želimo približati vlogi tega pojma v različnih diskurzih, do analize pristopati zelo previdno. Večina slovenskih zgodovinarjev, še zlasti starejših, si je upravičeno zastavljala vprašanje, zakaj so se Slovenci naslanjali na druge slovanske narode. Ivan Prijatelj je ta fenomen imenoval »sangvinično zaupanje v vseslovansko naročje«. Ugotovil je, da so Slovenci »kot majhen narod, živeč v neprestani skrbi za svoj nacionalni obstoj, vedno iskali pomoči in opore v stremljenju, kako bi se naslonili na kak večji slovanski narod in se na ta način ubranili raznaroditve.« Dušan Kermavner, ki je bil mnenja, da se »čeli politični panslavizem« (politično naslanjanje na Rusijo) pri Slovencih sploh ni razvil, je izpostavil, da je bilo vseslovansko čustvovanje že samo po sebi naslanjanje na ostali slovanski svet »in je predstavljalo silno moralno oporo narodnostnemu prebujanju malih slovanskih narodov«. ²⁰⁰

Vlogo slovanstva v nastajajočem slovenskem nacionalizmu moramo gledati v širšem kontekstu. Ideja povezanosti med Slovani oziroma zanimanje zanje sta bila v tesni zvezi s sosednjim nemškim elementom. Pravzaprav se je odnos med »germanstvom« in slovanstvom v dobi prosvetljenih filozofov 18. stoletja kazal v veliko svetlejših barvah, kot ga je narekovala kasnejša zgodovina. Herder je hvalil Slované kot moralne, naravne, poljedelske in seveda tudi zaostale ljudi, ki še niso podlegli zahodni dekadenci. Herder pa ni pomemben samo zato, ker je lepo pisal o Slovanih. Vplivne so bile predvsem njegove ideje o jeziku kot socialnem fenomenu, ki jih je povezal z narodom kot posebnim individuom. Znotraj tega so ljudje povezani s skupnimi lastnostmi, kot so običaji, plesi, tradicija, mitologija, religija in seveda narodna poezija. Ker pa je človek postal človek s pomočjo jezika, je Herder prepričan, da se genij naroda najbolj zrcali skozi fenomen skupnega jezika. Narod-individuum z vsemi svojimi značilnostmi pa se skozi zgodovino razvija. Herder je tako vzpostavil stalni element v nasprotju

²⁰⁰ Kermavner, Politično zgodovinske opombe, str. 499, 500.

s prehodnimi pojavnimi oblikami države. Romantični snovalci narodov širom Evrope so njegove teorije o jeziku in narodu pograbili z obema rokama, vendar so si dovolili pomembno spremembo. Na mesto univerzalnega »človeštva« pri Herderju so postavili »narod« v ožjem, etničnem smislu.²⁰¹

Na samem začetku zanimanja za slovanstvo stoji slovenski slavist Jernej Kopitar. Njegova karantansko-panonska teorija o izvoru stare cerkvene slovanščine je predpostavljala, da sta v 9. stoletju Ciril in Metod povzdignila jezik tedanjih Karantancev in Panoncev v knjižni jezik za vse Slovane. »Oče slovanske filologije« Dobrovský je bil, nasprotno, prepričan, da sta slovanska apostola prinesla knjižni jezik iz okolice Soluna. Izvorno najbližje temu jeziku naj bi bila po Kopitarju ravno slovenščina, kamor je prišteval tudi hrvaško kajkavsko narečje. S tem je slovenščini pripisal tudi »historične« temelje za razvoj in jo postavil v samo središče avstrijskega slovanstva. Kopitar je po mnenju velikega poznavalca njegovega dela Jožeta Pogačnika »potreboval« karantansko-panonsko teorijo tudi zaradi svoje verzije avstroslavizma. Dunaj, kjer bi ustanovili stolico stare cerkvene slovanščine in akademijo, bi moral postati središče tistega dela slovanskih rodov, ki pišejo latinico. Ker je verjel, da so slovanski jeziki šele na stopnji narečja, se je predal viziji o njihovi združitvi »v nekakšen enoten jezik«. Zato je iskal »novega slovanskega Cirila«, ki bi iznašel skupen črkopis na fonetičnih načelih.²⁰²

Kako opredeliti pomen slovanskih idej za razvoj Slovencev (in ostalih »malih« slovanskih narodov)? Če pogledamo iz širše perspektive, ugotovimo, da je bilo slovanstvo tako rekoč »vgrajeno« v slovenstvo. Če imamo pred očmi odnos »ostale« Evrope, še zlasti sosednjih Nemcev, do Slovanov, vidimo, da se je »Evropa« najprej pripravila na slovanstvo, šele potem na »posamezne« slovanske narode. Slovanstvo, ki kot celota ni obstajalo niti v kulturnem, jezikovnem, političnem niti kakšnem drugačnem smislu, je najprej obstajalo kot koncept »drugih«. Ta koncept pa so sprejeli »preporoditelji« slovanskih narodov z odprtimi rokami in ga preoblikovali sebi v prid. »Preporoditelji« posameznih slovanskih narodov so vzpostavili ideološke temelje bodočih nacionalizmov kot kombinacijo zavesti o slovanstvu in zavesti o »lokalnih« posebnostih, ki so jih dojeli kot slovanske (jezik, običaji, zgodovina, državna tradicija itd.). Šele ta povezava med ožjim in širšim je lahko predstavljala prvi naboj nacionalnega. Šele na ta način so lahko kontekstualizirali »posebnosti«, jim dali nov, moderen smisel in jih postavili v širši, evropski okvir. Šele tako so lahko vzpostavljali nove povezave, npr. med jezikom kot načinom (pisnega in ustnega) sporazumevanja in jezikom kot bistvom naroda (Herderjev moment), med fevdalno oz. deželno tradicijo in »lokalnim« slovanskim elementom (primera Čehov in Hrvatov). Tako se je ustvarjalo nekaj

201 Švoger, *Recepcija Herdera*, str. 463; glej tudi: Sundhaussen, *Der Einfluß der Herderschen Ideen*.

202 Pogačnik, Jernej Kopitar, str. 173–183.

novega, kar je sčasoma preraslo okvire razmišljanja »preporoditeljev« Hrochove faze A.²⁰³ Ti so seveda bolj konstruirali in si zamišljali kot »preporajali« in obujali. Uporabili so star material, »da bi konstruirali izumljeno tradicijo novega tipa za popolnoma nove namene. Velika zaloga takega materiala je akumulirana v preteklosti vsake družbe in izdelan jezik simbolnih praks in sporočil je vedno na voljo.«²⁰⁴ Ni nenavadno, da je nemogoče ujeti trenutek, ko je slovanstvo postalo del slovenstva. Zato je še toliko bolj upravičeno naslednje vprašanje: je bilo slovanstvo (v smislu zamišljanja) del slovenstva zato, ker je bilo prisotno že pred slovenstvom?

Vprašanje je seveda retorično in nanj ne moremo zanesljivo odgovoriti. Slovenski narod za slovenske patriote 19. stoletja ni bil poslednji cilj, koncept slovenskega naroda so namenoma »puščali odprt« nasproti južnim Slovanom in Slovanom. Narodnost so dojemali v koncentričnih krogih: biti Slovenec, Jugoslovan, Slovan. Slovenski voditelji v 19. stoletju niso imeli jasnih predstav o tem, kako naj se konča slovenska nacionalna integracija: v smislu Slovencev kot samostojnega naroda ali v (jugo)slovanskem smislu. Pravzaprav nista bili prisotni samo dve rešitvi. Obstajala je raznovrstna pahljača nejasnih vmesnih modelov, po katerih Slovenci ne bi izgubili svojega jezika in identitete, vendar bi se vseeno združili s »plemenskimi brati« v neko celoto; po njih bi sprejeli »širši« jezik, a ohranili svoje posebnosti. Dinamično premikanje med tema dvema »koncema palice« je bilo prisotno vse do prve svetovne vojne in še dlje.

Za slovenski primer je še zlasti pomembno razlikovanje med slovanstvom (pozitivno) in panslavizmom (negativno). Slovenski patrioti nikoli niso opredeljevali svojega slovanstva s pojmom panslavizem; to je bil pojem, ki so ga v Habsburški monarhiji uporabljali izključno pripadniki nacionalnih gibanj, ki so imela do slovanstva negativen odnos.

Avstrijsko-nemška javnost je v slovanski vzajemnosti, ki je bila v resnici bolj literarne in retorične narave, videla peklensko hidro panslavizma, gibanja, s katerim naj bi barbarsko-aziatska Rusija uresničila cilje po evropski prevladi. Strah pred Rusijo je bil pri avstrijskih Nemcih zaznamovan s konkretnim političnim bojem proti slovanskim gibanjem v monarhiji. Avstroslavistične ideje, po katerih bi se monarhija naslonila na Slovane (in ne Nemce) ter tako Slovane odtegnila ruskemu vplivu, so nemški ideologi vseh mogočih odtenkov odločno zavračali kot rusko zaroto. V mnogih kontekstih in različicah se je pojavljala ideja o Avstriji kot tvorbi, ki ima posebno zgodovinsko vlogo: posredovanje »nemške kulture« na vzhod in jugovzhod. Slovenci so imeli majhno, a pomembno vlogo v imaginariju avstrijskega nemštva. V avstrijsko-nemški publicistiki 19. in

203 Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe*, str. 23.

204 Hobsbawm, *Introduction: Inventing Traditions*, str. 6.

zgodnjega 20. stoletja so Slovenci redko samo Slovenci. Običajno so na negativen, pozitiven ali nevtralen način prikazani kot del večje slovanske ali jugoslovanske celote. Torej kot idealen primer nevarnega porasta nacionalizma malih, do takrat nevidnih slovanskih narodov, ki naj bi bili že po svoji naravi nastrojeni panslavistično in protiavstrijsko – torej proti »civilizacijski vlogi Avstrije«. V istem obdobju je slovenska publicistika na vsakem koraku poudarjala slovensko (jugo)slovanstvo. Zanimivo je, da so avstrijski Nemci postavljali Slovence tja, kamor so se postavljali sami. S to razliko, da jim (ne sicer vedno, ampak dovolj pogosto) kot Slovanom odrekajo samostojnost in jih pojmujejo kot maso, ki jo mora nemški duh kultivirati. Ta pogled je zanimiv predvsem zato, ker so se tudi slovenski voditelji navznoter in navzven predstavljali kot del slovanske (in s tem jugoslovanske) celote. Torej na nek način sprejemajo mesto, ki so jim ga namenili ideologi avstrijskih Nemcev, vendar obrnejo perspektivo s trditvijo, da lahko Avstrija preživi samo s pomočjo Slovanov, kjer imajo svojo vlogo tudi Slovenci.

REPREZENTACIJE: SLOVENCİ, SLOVANSTVO, BOLGARI IN VELIKA VZHODNA KRIZA 1875–78

Dabi razumeli, kako je tedanja slovenska javnost dojemala dogodke na Balkanu v letih 1875–78, je nujno poznavanje razmer v habsburški monarhiji. Po letu 1867 se je monarhija spremenila v »dvojno« državo Avstro-Ogrsko.²⁰⁵ V avstrijskem delu monarhije so med letoma 1871 in 1878 vladali nemški liberalci, ki so idejo napredka in liberalnosti neločljivo povezali z nemškim nacionalizmom.²⁰⁶ Češki voditelji so se zavzemali za rekonstrukcijo češkega kraljestva in podoben status, kot ga je dobila Ogrska.²⁰⁷ Nemški politiki vseh prepričanj so to odločno zavračali tako zaradi Nemcev na Češkem kot zaradi želje po prevladi v avstrijskem delu monarhije. Ogrski del monarhije so Madžari poskušali spremeniti v madžarsko nacionalno državo. Delno avtonomijo je uživala zgolj banovina Hrvaška (brez »avstrijskih« Dalmacije in Istre ter »madžarske« Reke).²⁰⁸ Marsikaj se je dogajalo tudi v slovenskem nacionalnem gibanju. Ideja Zedinjene Slovenije je obvisela v zraku, slovenski nacionalisti so se usmerili v manjše cilje. Vlada je podpirala Nemce (in na Primorskem Italijane), ki so predstavljali višje sloje v – po mnenju Slovencev – slovenskih mestih. Poleg tega so se slovenski voditelji sprli in razdelili na liberalne mladoslovence in konservativne staroslovence. Nasprotja so

205 Glej: Somogyi, *Vom Zentralismus zum Dualismus*.

206 Judson, *Exclusive Revolutionaries*, str. 165–191; Kirchof, *Die Deutschen in der österreichisch-ungarischen Monarchie*, str. 49.

207 King, *Budweisers into Czechs and Germans*, str. 38–40.

208 Kratko o hrvaških razmerah: Stančić, *Hrvatska nacija i nacionalizam*, str. 182–190.

se pomirjala ravno v času, ko je razsajala vzhodna kriza.²⁰⁹ Politično ozračje v monarhiji so zaznamovali ideološko-nacionalni antagonizmi. Časopisi so bili jasno ideološko profilirani. V časopisih nekdo ni bil slab ali dober zato, ker je nekaj naredil, ampak zato, ker je nekaj bil. Drugače povedano, nekaj je naredil samo zato, ker je nekaj bil. V slovenskih medijih so Slovenci vedno nastopali v pozitivni vlogi, Nemci pa v negativni. Ko so pisali o evropskem kontekstu, pa je potekala enaka ločnica med slovanstvom in germanstvom. Velika vzhodna kriza v letih 1875–78 je, kar se tiče širšega slovenskega medijskega prostora, prinesla zanimivo soočenje dveh orientalističnih diskurzov. Recimo jima (liberalno) nemški in slovenski. Ne da bi se spuščali v teoretske razprave o orientalizmih in balkanizmih,²¹⁰ uporabljamo v našem primeru izraz orientalizem, ko govorimo o tistem Drugem, ki »pomaga opredeliti Evropo«. Pri slovenskem orientalističnem pogledu je »drugi« nedvomno Turek oziroma musliman, medtem ko so balkanski krščanski Slovani nedolžne žrtve zatiranja, ki so se dvignile v pravičnem uporu.²¹¹ V nemški različici orientalizma pa se prava, kulturna Evropa opredeljuje v opoziciji s slovanstvom.²¹²

Kakšno vlogo imajo v slovenskem medijskem poročanju o veliki vzhodni krizi Bolgari? Čeprav naj bi bil avstroslavizem (in slovenski patrioti so načeloma bili avstroslavisti) že v izhodišču usmerjen proti ruski ekspanziji, pa je bilo slovensko javno mnenje ruskemu angažiranju na Balkanu zelo naklonjeno. Bolgari so imeli v percepciji razmerja slovanskih sil na Balkanu pomembno vlogo: običajno so jih predstavljali kot tiste balkanske Slované, ki so po eni strani najbližje Carigradu (torej so najbolj pogreznjeni v Orient), po drugi strani pa imajo najpristnejši stik s potencialnimi (in kasneje dejanskimi) osvoboditelji: Rusi. Bolgari so Slovani in Jugoslovani, ki »držijo skupaj« z drugimi Jugoslovani v boju za svobodo balkanskih Slovanov. Sodelovanje dveh junaških balkanskih narodov, Bolgarov in Srbov, so imeli slovenski snovalci javnega mnenja za samoumevno. Prav tako je bila samoumevna slovanska zavest Bolgarov in ostalih balkanskih Slovanov, ki naj bi predpostavljala sodelovanje »balkanskega slovanstva« kot najvišji imperativ političnega delovanja. Tako kot večina evropske javnosti je tudi slovensko časopisje veliko pisalo o bolgarskem boju v mesecih, ki so sledili zatrtju aprilske vstaje. Poudarjalo se je predvsem trpljenje bolgarskega ljudstva, medtem ko se je na srbsko-turški konflikt gledalo skozi perspektivo junaštva: »Srbi bodo tedaj do zlate svobode dospeli po svojem junaštvu, a Bolgari po svojem — mučeništvu,« je poročal konservativni štajerski časopis *Slovenski gospodar* septembra 1876. Po mnenju tega časopisa naj bi Bolgari zaradi dolgega suženjstva izgubili narodni

209 Melik, Slovenska politika, str. 485–493.

210 Todorova, *Imaginarij Balkana*, str. 40–44.

211 Melik, Spremembe na Slovenskem, str. 495.

212 Odstavek je povzet po: Zajc, Polajnar, *Naši in vaši*, str. 55–56.

ponos in zavest in naj bi postali »jako miroljubni in plašni.« Kljub temu pa so tudi oni začutili, da se morajo upreti. Poleg opisovanj grozot, ki so jih zakrivili Turki, so v *Slovenskem gospodarju* razložili, zakaj je prišlo do zatrtja vstaje, čeprav so se vstajniki hrabro borili. Uporni Bolgari so se zanašali na srbsko silo, vendar »jim Srbi niso mogli tako hitro, kakor so želeli, priti na pomoč.«²¹³ Torej, kljub neuspehu slovanska vzajemnost še vedno živi, čeravno ni pretirano učinkovita. Pisec dramatičnega teksta o bolgarskem trpljenju ni pozabil razložiti, da so Turki zmagali s pomočjo Kruppovih topov. Namig je bil jasen: v ozadju turškega divjaštva tičijo »Tevtoni«, torej Nemci, ki spodbujajo pokole Slovanov z vojaško pomočjo.

Medijske reprezentacije v katoliško-konservativnih slovenskih časopisih razkrivajo zanimivo pozicioniranje »Drugega«. Slovenski katoliški pisci enačijo balkanske Slovane s kristjani. Nasprotju Slovani – Turki (oz. Neslovani) dodajo nasprotje kristjani – muslimani oziroma krščanski kristjani – turški muslimani. Čeprav jim »vzhodna cerkev« (v ruski podobi) ni pretirano ljuba, pa ima v tem kontekstu veliko zgodovinsko vlogo: Balkanski polotok bo ponovno priborila krščanstvu, in kar je še pomembnejše, slovanstvu. Pravoslavni svet »mora opravljati to poslanstvo« iz še enega razloga: zahodno krščanstvo je namreč podleglo brezbožnemu liberalizmu, ki nima ne vesti ne vere in je pripravljen narediti vse, da bi potlačil Slovane. *Slovenski gospodar* je junija 1876 jasno razložil, kdo je kriv za divjaške razmere v Bolgariji: »Skrajni čas je, da se divjim Muslimanom, kojih je samo 4 milijone, vzame kruto gospostvo in tlačenje 12 milijonov Kristijanov v Evropi. To bi se bilo sicer že davno lahko zgodilo, ako bi Evropa bila pošteno krščanska — in ako trpini Kristijani na Turškem ne bi bili iz veškine — Slavjani. Toda Evropa je sedaj brezverska in frajmavrska ter zaničuje in sovraži — Slavjana; zato vidimo, da Kristijane zatira in Turke brani. Edini Rusi podpirajo kristijanske Slavjane.«²¹⁴ Liberalni *Slovenski narod* seveda ni šel tako daleč, da bi odgovornost za balkanske dogodke pripisal liberalizmu kot takemu, so pa slovenski liberalci porabili veliko prostora, da so razložili razliko med slovenskim in nemškim liberalizmom. »Mi smo liberalni,« je trdil *Slovenski narod* poleti 1876, »ali le v onem evangeljskem smislu, ki govori: ‚Kar ti nečeš, da ti drugi delajo, tega jim ti ne stori. — Iz vsega srca pa odslej črtimo oni nemški lažnjivi liberalizem, ki Slovanu svobode ne privoščiči, katero sam za sebe zahteva.«²¹⁵

213 *Slovenski gospodar*, 14. 9. 1876, št. 38, str. 342, Turki so bratje naši jugoslovanski.

214 *Slovenski gospodar*, 29. 6. 1876, št. 27, str. 249, Homatije na Turškem velika nevarnost za Avstrijo.

215 *Slovenski narod*, 14. 7. 1876, št. 159, str. 1, Da pomnimo.

METODOLOGIJE: PROBLEM PRIMERJAVE RAZLIČNIH SLOVANSTEV

Jürgen Kocka je identificiral tri metodološke razloge, zakaj je primerjanje v zgodovinopisju tako težko: 1. Več primerov kot vsebuje primerjava, težje je priti do virov. 2. Komparativni pristop predpostavlja, da lahko enote primerjave ločimo eno od druge. 3. Ni mogoče primerjati fenomenov v svoji popolnosti, lahko primerjamo zgolj določene aspekte. Potrebno se je odločiti, katere vidike bomo primerjali.²¹⁶

Lahko primerjamo slovanstvo pri Slovencih in Bolgarih? Odgovor je lahko samo pozitiven: načeloma lahko primerjamo vse, če to utemeljimo v okviru metodologije zgodovinopisja. Veliko vprašanje pa je, kaj imamo od takšne primerjave, zakaj se primerjave sploh lotimo. Osnovna težava tiči v dejstvu, da tehnicistično primerjanje dveh podobnih fenomenov lahko pripelje do napačnega učinka (beri: napačnih percepcij). Tako kompleksni kulturnopolitični fenomeni, kot sta to slovensko in bolgarsko slovanstvo, niso stvari, ki bi jih lahko preučili neodvisno od naše pozicije. Ker nimamo »historičnega laboratorija«, vpliva na našo primerjavo ogromno dejavnikov, največ pa mi sami in naša vpetost v (nacionalne, regionalne, nazorske) vzorce, ki nam predpisujejo vidno polje dojemanja. Kako primerjati in se hkrati izogniti pastem metodološkega nacionalizma ali »teoretske slepote« (nezmožnosti uvida izven uveljavljenih teoretskih konceptov)?

Glavno vprašanje je, kaj sploh primerjamo. Dejstvo, da je imelo slovanstvo pri slovenskem in bolgarskem nacionalnem gibanju pomembno vlogo, ni sporno, vendar to ne naredi primerjanja nič lažjega. Ena izmed možnosti je, da obravnavamo slovanstvo kot »del«, »notranjo smer« obeh nacionalnih gibanj, kot nekakšno sub-nacionalno kategorijo. Dobra stran tega pristopa je v zavedanju nacionalnega konteksta. Lahko pa bi trdili, da je slaba stran pristopa prav tako pomen nacionalnega konteksta. Po drugi strani, če gledamo na slovanstvo kot na supranacionalno kategorijo, potem sta slovensko in bolgarsko slovanstvo zgolj manifestaciji/modifikaciji globalnega fenomena, ki ima svojo zgodovino.

V historiografiji lahko identificiramo dva načina soočenja s slovanstvom, ki predpostavljata tudi dva načina primerjave. Najbolj znani predstavnik prvega načina, ki bi ga lahko označili za »tradicionalnega«, je prav gotovo judovsko-češko-ameriški zgodovinar Hans Kohn, znan po svojem razlikovanju med »civic« in »ethnic nationalism«. Za Hansa Kohna je slovanstvo (oziroma panslavizem) gibanje, pri katerem se nacionalistični elementi mešajo z nadnacionalnimi. Čeprav mu priznava veliko mero »eluzivnosti«, je prepričan, da ga ni težko opredeliti.

²¹⁶ Kocka, *Comparison and Beyond*, str. 41.

Slovanstvo obravnava kot idejnopolitično substanco, ki ima svojo genezo, razvoj, različice in lastno življenje.²¹⁷ Čeprav je ideja ali gibanje zelo težko ulovljiva, pa je še vedno relativno enoten zgodovinski fenomen. Kohnova perspektiva kljub temu terja mešanico komparativnega in transnacionalnega pristopa, vendar v okviru tradicionalnega pojmovanja historiografije. Kohn obravnava nacionalizem kot moderen fenomen.

Ta pogled bi lahko primerjali s »postmodernim« pristopom, ki ima prav tako komparativno naravo, vendar v drugačnem smislu. Mednarodni projekt »Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945« med drugim obravnava tudi slovanstvo kot pomemben del identitetnega polja v tem prostoru. Omenjeni projekt se sicer ne ukvarja s slovanstvom kot posebnim fenomenom, vendar ponuja drugačen konceptualni pristop za primerjanje. Avtorji projekta poskušajo doseči komparativni učinek s pomočjo soočenja nacionalističnih tekstov (tako kanonskih kot tistih, ki so posredno ustvarjali kanon). Zbirke tekstov niso urejene po nacionalnem ali časovnem ključu, ampak po konceptualnih sklopih. Avtorji se zavedajo problematičnosti izbire tekstov in različnih konceptov, čeprav uporabljajo v osnovi tekstualni pristop. Objavljene tekste dopolnjujejo kratke biografije in obrazložitev konteksta. Pristop »predlaga re-konceptualizacijo bralčevega razmerja do teh kultur in predlaga ponovni razmislek o teh kulturah v čezregionalnem kontekstu«. Raziskava metodološko temelji na različnih tradicijah konceptualnega zgodovinopisja (»Cambridge school«, »Begriffsgeschichte«, zgodovina mentalitet).²¹⁸

Oba pristopa imata svoje slabosti. Prvi, »tradicionalni«, vzbuja vtis, da je slovanstvo substanca, ki jo lahko merimo in primerjamo, drugi, »postmoderni« pristop, pa slovanstvu ne posveča velike pozornosti. Obravnava ga kot občasno variacijo (eno izmed mnogih) v nacionalističnem diskurzu, ki je prisotna predvsem v prvih fazah konstrukcije slovanskih nacionalnih diskurzov. Najprimernejši način bi moral biti nekakšna sinteza obeh omenjenih pristopov, ki bi morala upoštevati nekaj načel primerjanja. Prvič, primerjamo lahko nekaj, kar ima dovolj skupnih točk, bodisi državni okvir, bodisi podobnosti v strukturi, diskurzih itd. Poleg primerjanja dveh fenomenov je potrebno upoštevati tudi komponento »Drugega« (Nemci, Grki...). Poglejmo primer: avtorju se je v začetku študija tega problema zdelo utemeljeno primerjanje Jerneja Kopitarja in Ivana Seliminskega: bila sta sodobnika, ki sta imela pozitiven odnos do slovanstva in sta bila pomembna za razvoj slovenskega oziroma bolgarskega nacionalizma. Po dodatnem študiju je avtor teh vrstic prišel do ugotovitev, da bi bila primerjava težko upravičljiva. Avstrijskega dvornega knjižničarja in cenzorja težko primerjamo z zdravnikom

217 Kohn, *The Impact of Pan-Slavism*, str. 323.

218 *Inter-texts of identity*, str. 1–23.

in političnim aktivistom predvsem zaradi različnih vlog, ki sta ju protagonista imela pri konstrukciji slovanstva tako v diskurzivnem kot v strukturnem smislu. Če primerjamo slovanstvo obeh protagonistov zgolj na ideološki ravni, je najočitnejša razlika v odnosu do Rusije: Seliminski je zagovarjal prorusko stališče, Kopitar pa je bil eden izmed (pra)očetov avstroslavizma. Prav tako je najočitnejša podobnost na ravni odnosa med slovanstvom in (ožjo) nacionalno idejo: oba sta poskušala s pomočjo slovanstva povečati pomen lastnega naroda v nastajanju. Seliminski je s pomočjo slovanstva (in avtohtonističnih teorij) ustvaril zgodovinski mit, ki naj bi konkuriral mitu grške civilizacije. Kopitar pa je, sicer manj očitno in bolj znanstveno, skušal etabrirati »slovenski dialekt« s pomočjo karantansko-panonske teorije o izvoru stare cerkvene slovanščine.²¹⁹

Utemeljeno primerjanje bolgarskega in slovenskega slovanstva bi lahko izvedli s pomočjo dveh momentov: transnacionalnega (oz. transregionalnega) vidika in vidika »Drugega«. V našem primeru (Kopitar – Seliminski) bi lahko zanimiv transnacionalni vidik predstavljal grški vzor. Seliminski, ki se je izobraževal v Grčiji, je spodbujal bolgarski patriotizem po grškem vzoru, čeprav je ostro kritiziral grški nacionalizem.²²⁰ Grški vzori pri Kopitarju so bolj prefinjene narave. Kopitar je zagovarjal primernost t. i. grškega dialektalnega načela za slovanske jezike (po Kopitarju: dialekte). Antična grška koiné je nastala iz večjega števila pisanih dialektov. Po tem zgledu naj bi se počasi razvijala (slovstveno razvita) slovanska narečja v en splošni (slovanski) knjižnji standard. Ta model je ustrezal tako razsvetljskemu načelu »naravnega toka stvari« kot romantičnemu občutku za individualnost lastnega slovanskega dialekta.²²¹ Vidik »Drugega« pa bi lahko osvetlil vpliv »nacionalnih nasprotnikov« na oblikovanje slovanstva kot subnacionalne kategorije. Na ta način bi se lahko približali odgovoru na vprašanje, v kolikšni meri je bilo slovanstvo pripomoček za »boj« z nacionalnimi sovražniki (praksa) in v kolikšni meri stvar iskrenega prepričanja zgodovinskih akterjev (teorija – ideologija).

219 Pogačnik, *Jernej Kopitar*; Konstantinova, *Myths and Pragmatism*, str. 163–180.

220 Konstantinova, *Myths and Pragmatism*, str. 172–173.

221 Pogačnik, *Jernej Kopitar*, str. 166–169.